

ANDREI MAKINE IZMEĐU RUSIJE I FRANCUSKE

Sanja Šošarić

Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

The paper analyses the novels of Andreï Makine, a contemporary Russian-born French writer. It focuses on the bicultural aspects of his, so called, Russian-French trilogy – *Le Testament français* (*Dreams of My Russian Summers*), *Requiem pour l'Est* (*Requiem for a Lost Empire*) and *La Terre et le ciel de Jacques Dorme* (*The Earth and Sky of Jacques Dorme*). The second part of the paper examines the intercultural elements in Makine's collection of essays about French culture – *Cette France qu'on oublie d'aimer* (*This France we forgot how to love*) as well as in his interviews. The paper also discusses the reception of Makine's novels in Russia and France and how the critics categorise his identity.

Ovaj će se rad baviti djelima Andreïa Makinea, suvremenog francuskog pisca ruskog podrijetla. Kako je riječ o piscu «dvojne pripadnosti», u središtu pozornosti bit će romani iz tzv. rusko-francuske trilogije – *Francuska oporuka* (kojoj ćemo posvetiti najviše prostora), *Rekvijem za Istok* i *Zemlja i nebo Jacquesa Dormea*. U potrazi za interkulturalnim elementima posegnut ćemo i za Makineovom zbirkom eseja o francuskoj kulturi naslovljenom *Francuska koju zaboravljamo voljeti*, kao i za njegovim intervjuima. Na kraju rada iznijet ćemo neka ruska i francuska razmišljanja o Makineu.

Andreï Makine rodio se 1957. godine u Krasnojarsku, u Sibiru. Nakon doktorata na Sveučilištu u Moskvi radio je kao profesor filozofije u Novogorodu. 1987. godine – tijekom boravka u Parizu – zatražio je i dobio politički azil. Prve pariške godine bile su za Makinea izuzetno teške: živio je kao lutalica i beskućnik čiji je dom neko vrijeme bila grobna kapelica na pariškom groblju Père-Lachaise. U razdoblju od 1990. do 1994. uspio je objaviti tri romana koji su prošli nezapaženo. Njegov četvrti roman, *Francuska oporuka* (*Le Testament français*, 1995), dobio je dvije najprestižnije francuske književne nagrade: Goncourt i Médicis. Taj roman zajedno s *Rekvijemom za Istok* (*Requiem pour l'Est*, 2000) i *Zemljom i nebom Jacquesa Dormea* (*La Terre et le ciel de Jacques Dorme*, 2003) čini trilogiju u kojoj se Makine bavi temama identiteta, odnosa svoje – tuđe, ruskost – francuskost.

Središnji roman Makineove rusko-francuske trilogije svakako je *Francuska oporuka* čiji glavni lik, dječak Aljoša, sa sestrom provodi ljeta

kod bake, Francuskinje Charlotte, koja živi u gradiću Saranzi. Jedne večeri baka im počinje pričati o «svojoj» Francuskoj, odnosno Francuskoj iz vremena *Belle Époque*. Zahvaljujući pričama koje baka crpi iz kovčega punog pisama, fotografija, izrezaka iz novina i iz svojih uspomena, Aljoša će jedne večeri vidjeti kako iz tamne vode koja se svjetluca na dnu stepe «izlaze konglomerati zgrada, tornjevi katedrala, stupovi uličnih svjetiljki – ukratko, izranja grad!» (Makine, 2005: 21)¹ Poput Atlantide, Pariz i cijela Francuska iz večeri u večer podižu se iz valova, a s njima i pitanje identiteta i jezika kao njegove bitne sastavnice.

Tijekom romana Aljošin se odnos prema Francuskoj i Rusiji mijenja: nakon početne opčinjenosti francuskom kulturom javlja se bolna unutarnja podijeljenost na ruskost i francuskost. Slijedi buđenje ruskosti i stapanje dječaka s ruskom zbiljom, te konačno pomirenje ruskog i francuskog elementa, odnosno prihvaćanje dvostrukog identiteta. Mir će, međutim, biti privremen: na kraju romana Aljoša je 35-godišnji muškarac koji se, razočaran suvremenom Rusijom i Francuskom, sa sjetom prisjeća prošlih vremena.

Cijeli je roman građen na opozicijama i kontrastima između Francuske i Rusije. Prva je prikazana kao zemlja sjaja, raskoši, ljepote, a druga kao zemlja političkih previranja, revolucija, ratova, nasilja i ljudske bijede. Takvo viđenje proizlazi iz načina na koji se Aljoša upoznaje s tim dvjema zemljama: dok sliku o Francuskoj oblikuje isključivo slušajući i čitajući o njezinoj prošlosti (preko bakinih priča, isječaka iz novina, književnih djela i djela o francuskoj povijesti i kulturi), slika o Rusiji nastaje zahvaljujući neposrednom životnom iskustvu. Riječ je, dakle, o suprotstavljanju (francuske) prošlosti i (ruske) sadašnjosti, iluzije i zbilje. Različitost i nespojivost tih svjetova dodatno je naglašena i nekim vremenskim i prostornim komponentama. Makine ih, naime, povezuje s različitim godišnjim dobima i gradovima. Tako Aljoša i njegova sestra odlaze kod bake isključivo ljeti, u vrijeme praznika. Time je naglašen odmak od uobičajenog, od svakodnevice ostatka godine. Na prostornom planu, Makine suprotstavlja Saranzu, gradić na rubu stepe u kojem živi baka, i industrijski grad u kojem žive dječakovi roditelji. Opisujući Saranzu Makine piše o prašnjavim krivudavim ulicama koje su se uspinjale na brežuljke, drvenim ogradama uz zelenilo vrtova, suncu, uspavanim krajolicima. To je grad u kojem vrijeme stoji i «u kojem živjeti znači neprestano ponovno proživljavati svoju prošlost, mehanički obavljajući svakodnevne poslove» (97). Dvorište u kojem se nalazi bakina kuća prekriveno je lipovim i jablanovim lišćem, u njemu sjede «najživopisnije babuške koje kao da su iskočile ravno iz priča» (30). Bakina je kuća sagrađena početkom 20.

¹ Svi su citati preuzeti iz hrvatskog prijevoda *Francuske oporuke*.

stoljeća u dekadentnom buržujskom stilu i u njoj se osjeća «miris starinskog života» (30), a balkon krasi posude s cvijećem. S druge strane, dječakova obitelj živi u velikom industrijskom gradu koji se prostire «na dvije obale Volge, s milijun i pol stanovnika, tvornicama oružja, širokim avenijama s velikim zgradama u staljinističkom stilu». On je «utjelovljenje snage imperija. Divovska hidroelektrana uzvodno, podzemna željeznica u izgradnji i golema riječna luka podupirali su u očima svih sliku našeg čovjeka – on pobjeđuje snagu prirode, živi u ime sjajne budućnosti, i u svojoj energičnosti nimalo se ne brine o smiješnim ostacima prošlosti. Osim toga, naš je grad zbog svojih tvornica bio zabranjen strancima...» (47). S jedne strane, dakle, nalazimo mirne ljetne večeri, bliskost s prirodom i ljudima, okrenutost prema prošlosti i drugačijem, a s druge, jesenske magle, snježne oluje, industrijska postrojenja, okrenutost prema sadašnjosti / budućnosti i zatvorenost u vlastiti svijet. Zanimljivo je da se bakina kuća u kojoj se dječak prvi put upozna sa Zapadom / Francuskom, nalazi «na rubu grada, na takozvanom «Zapadnom proplanku» (29). I time je naglašena uloga Saranze kao grada-granice (ali i grada-poveznice) između neimenovanog ruskog industrijskog grada i francuskog glavnog grada. S istočne strane bakine kuće nalazi se dvorište, kuće, ulice, ruski krajolici i gradovi, a sa zapadne beskrajna stepska prostranstva. Ne čudi da Francuska-Atlantida izranja upravo iz tog praznog prostora stepe koji će se tako postupno ispuniti zvukovima, osjećajima, riječima, likovima i događajima jednog drugog svijeta. Bakina je kuća, dakle, neka vrsta međaša između dvaju vremena i prostora. Motiv granice možemo povezati s još dva elementa: prvi je vremenski – baka o Francuskoj uvijek priča u sumrak, na granici između dana i noći, a drugi prostorni – baka i unuci pritom uvijek sjede na balkonu, a to je granični prostor koji je istovremeno i dio kuće i dio vanjskog svijeta. Balkon je međuprostor smješten između interijera i eksterijera, stvarnosti i privida, zbilje i sna. Dok baka priča, dječak osjeća kako se balkon polako odvaja od zida i lebdi, a ponekad i uranja «u mirisnu tminu stepe». Poput Nautilusa kojim će dječak krenuti u potragu za potonulom Atlantidom.

Tema granice kod Makinea se veže uz temu putovanja koju nalazimo u sva tri romana. Putovanje otvara mogućnost susreta i upoznavanja s drugima, izlaska iz monokulturalnosti i iskorak prema interkulturalnosti. Tijekom putovanja fizičko je premještanje često popraćeno i mentalnim. To je naročito izraženo u *Francuskoj oporuci*. U tom romanu možemo razlikovati stvarna i imaginarna putovanja, te putovanja kroz prostor i kroz vrijeme. Za početak, nabrojimo neka stvarna prostorna putovanja: Charlottina obitelj često putuje na relaciji Francuska-Rusija, Charlotte je u mladosti proputovala cijelu Rusiju, Aljoša svakog ljeta putuje baki u Saranzu, a na kraju putuje na Zapad – prvo u Njemačku, potom u

Francusku. I povijest možemo shvatiti kao putovanje: u romanu pratimo kako Rusija «putuje» od carizma, preko komunizma do divljeg liberalizma, a Francuska od *Belle Epoque* do kraja 20. stoljeća. Najviše se, međutim, putuje u Saranji. To su imaginarna prostorno-vremenska putovanja koja dječaka vode do Pariza i Francuske s početka stoljeća. Pod utjecajem tih putovanja dječak svijet koji ga okružuje počinje promatrati drugim očima.

Nakon analize granice kao mjesta dodira svojeg i stranog i putovanja kao prelaska granice i susreta dviju kultura, promotrit ćemo kakva je Francuska viđena ruskim očima, a kakva Rusija viđena francuskim očima. U predodžbama o drugom s kojima se susrećemo u *Francuskoj oporuci* možemo uočiti tri osobine: idealiziranje, parcijalnost i subjektivnost. Za Aljošu je Francuska zemlja izuzetne raskoši i ljepote (opisuje se bljesak lusterata, odrazi zrcala, gola ženska ramena, parfemi), gastronomskih užitaka (dječak čita jelovnik s banketa na kojem se nalazi cijeli niz nepoznatih mu jela), zemlja ljubavi (njezin predsjednik umire u naručju ljubavnice), slobode i demokracije (pjesnik se tu caru obraća s «ti»), a obični građani su rođeni buntovnici, uvijek spremni na štrajk, protest, borbu na barikadama), slavne prošlosti i velike književnosti (dječak čita Vernea, Daudeta, Malota, Nervalu, Maupassanta, Stendhala, Flauberta, Rabelaisa, Hugoa, Baudelairea)...

Dječak je svoju sliku o Francuskoj dobrim djelom oblikovao čitajući francuske književne klasike. I u francuskoj slici o Rusiji književnost ima važnu ulogu. Na početku romana opisuje se posjeta ruskog cara Nikolaja Francuskoj. Tom prigodom pjesnik José Maria de Hérédia obraća se caru pjesmom u kojoj slavi čestitost, snagu i čovječnost njegovog oca, Aleksandra III., a o francusko-ruskom ratu u vrijeme Napoleonovih pohoda govori kao o viteškom turniru bez mržnje. Nešto kasnije glumac u kazalištu recitira stihove u kojima se Rusija opisuje kao lijepa i velika zemlja blagorodne duše, slavne prošlosti i sjajne budućnosti, hrabrih vojnika, žitnih polja i bijeloga snijega. Kao što vidimo, u oba je slučaja riječ o poetičnom, idealiziranom viđenju drugoga i stranoga. Osim toga, to je viđenje parcijalno, svedeno prvenstveno na jedan vremenski isječak – početak 20. stoljeća. Razdoblje između 1900. i 1914. godine Francuzi pamte kao sretno i bezbrižno (o čemu svjedoči i naziv *Belle Epoque*), a Rusi kao mirno i stabilno, vjerojatno uslijed kontrasta sa sljedećim, teškim i burnim razdobljem obilježenim svjetskim ratom i revolucijom. Ta su viđenja i subjektivna: baka Charlotte napravila je izbor bilo pamteći samo neke događaje iz francuske i ruske povijesti, bilo izrezujući samo neke članke iz novina.

Budući da je Aljoša neiskusni dječak, način na koji si predočava francusku kulturu ponekad je naivan i smiješan: francuski gradić Neuilly zamišlja kao selo s izbama u kojima žive kolhoznici, predsjednika Faurea

kao mješavinu svog pradjeda i Staljina, potaknut pričom o juhi od račića i šparoga koju je slavni kuhar posvetio Sari Bernardt, pokušava zamisliti boršč posvećen nekome... Njegovi pokušaji da pronade ruske ekvivalente za razne elemente francuske kulture često ne daju rezultata. Štoviše, katkad se čini da su razlike između Rusije i Francuske tako velike da dječak mora posegnuti za usporedbama koje prelaze granice našeg planeta. Tako u opisu Francuske susrećemo izraze *drugi planet*, *vanzemaljac*, *drugi zvjezdani sustav*, *druga galaktika*, *terra incognita* kojima je razlika između svojeg i stranog dodatno potencirana.

Tijekom romana Aljoša shvaća da bi jezikom mogao premostiti jaz između Rusije i Francuske, odnosno svoj bolni rascjep između ruskosti i francuskosti. Premda je u početku zaokupljen otkrićem da je francuski jezik (jednako kao i ruski) sastavni dio njegovog identiteta, postupno otkriva da postoji i treći, univerzalni jezik – jezik književnosti. Ovladavši njime, Aljoša će izmamiti suze svog prijatelja Paške i zadobiti naklonost vršnjaka. Međutim, moć tog jezika puno je veća: jedna jedina rečenica, «čarobna formula» koju dječak izgovara, može srušiti vremensku granicu i poput vremeplova vratiti dječaka u vlastitu prošlost kao i u živote drugih ljudi koje će osjetiti svim svojim osjetilima. Tu «alkemiju vremena» Aljoša želi izraziti pisanjem. Svjestan je da mu je za taj pothvat potreban jezik koji ne može biti niz «bezličnih riječi», «zvučnih odraza svakodnevice» jer on samo ispunjava tišinu, a prešućuje bitno. Aljoša intuitivno osjeća da postoji paralelni, «poseban svijet, s vlastitim ritmom, melodijom i posebnim suncem. Gotovo neki drugi planet» (215). Tako sada književnost postaje «drugi planet», odnosno treći prostor u kojem je moguće objediniti i pomiriti sva proturječja dvaju naizgled nespojivih svjetova – ruskog i francuskog.

Nakon pomirenja ruskog i francuskog identiteta i buđenja svijesti o svojoj književnoj vokaciji u pripovijedanju se javlja vremenski skok – prošlo je dvadeset godina, dječak je odrastao i sada živi u Francuskoj. Više ne postoji ni bakina Francuska iz *Belle Epoque* ni Rusija iz dječakovog djetinjstva – preobrazile su se u zemlje s brojnim negativnim osobinama koje pripovjedač na kraju *Francuske oporuke* tek površno dotiče: shvaćanje knjige kao robe, smrt kvalitetne francuske književnosti, pariške četvrti u kojima se ne može čuti ni jedna francuska riječ, ruski novi bogataši... Toj će temi Makine posvetiti više pažnje u druga dva romana iz tzv. rusko-francuske trilogije - u *Rekvijemu za Istok* i *Zemlji i nebu Jacquesa Dormea*, kao i u zbirci eseja o francuskoj kulturi naslovljenoj *Francuska koju zaboravljamo voljeti* (*Cette France qu'on oublie d'aimer*, 2005).

Među romanima iz rusko-francuske trilogije postoje brojne sličnosti: pisani su u prvom licu, glavni lik je pisac koji priča o svojim uspomnama iz prošlosti, u pripovijedanju prevladava nostalgičan i poetičan

ton, bave se problemom identiteta... Dok se u *Zemlji i nebu Jacquesa Dormea* pripovjedač tek na kraju romana bavi suvremenim francuskim društvom pišući o nasilju mladih, nestanku finoće izraza francuskog jezika i zaboravljanju ratnog junaštva i žrtava, suvremeni je svijet (Rusija, Europa i Amerika) važna tema u *Rekvijemu za Istok*. Pripovjedač, bivši sovjetski obavještajac, naročito je oštar i ironičan prema Zapadu i Zapadnjacima koje prikazuje kao teatralne i licemjerne snobove, dehumanizirane tipove (poput intelektualca koji je uvijek aktualan i uvijek govori istinu ili klasične, nasmijane, ugodno prazne plavuše) i svodi na predvidljive riječi i reakcije. Zapadnjaci o Rusiji govore s visoka, iznose niz površnih i pogrđnih ocjena (nazivaju je političkim mrtvacom, zemljom fantomom, crnom rupom) te čak obezvređuju njezinu ulogu u Drugom svjetskom ratu. U zadnjem je poglavlju slika Zapada obogaćena i prizorima iz Amerike u kojima se opisuju mladi ljudi lijepo oblikovanih, preplanulih i zdravih tijela iz kojih zrači pohlepa za životom i koji zahtijevaju da budu sretni. I suvremena, politički nemoćna Rusija polako se amerikanizira, pa se ruski novi bogataši nimalo ne razlikuju od Amerikanaca: odjeveni su u odjeću iz modnih časopisa, nasmijani i bezbrižni, a njihovu radost življenja pripovjedač smatra istodobno opravdanom i bestidnom.

Premda u prikazu Istoka i Zapada Makine ne koristi crno-bijelu tehniku, ipak možemo jasno razabrati njegov stav o Rusiji i Francuskoj. Makine je okrenut prošlosti i sa simpatijama piše o nestalim svjetovima. Francuska iz vremena *Belle Epoque* njegova je zapadna Atlantida, a Rusija (Sovjetski Savez) iz vremena njegova djetinjstva (šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća) istočna. Povijest Sovjetskog Saveza ni u jednom romanu nije retuširana već je prikazana kroz nered, revoluciju, ratove, čistke, silovanja, otimanje imovine, borbu za goli život. Usprkos tome, glavni likovi u sva tri romana žale za izgubljenom domovinom. U *Rekvijemu za Istok* glavni lik osjeća fantomsku bol kad razmišlja o Rusiji koja je izgubljena, smanjena na sjenu i uspoređuje se s ranjenikom koji nakon amputacije vrlo tjelesno osjeća ruku ili nogu koju je upravo izgubio. Ti likovi žale za domovinom, domom, uporištem i utočištem bez kojeg se osjećaju, prema riječima jednog lika, poput ribe ulovljene u zamci kad se more povuče. Makine je napisao rekvijem za Istok, misu zadušnicu za zemlju koja više ne postoji, ali njegovi se romani mogu čitati i kao rekvijem za Zapad kakav je nekoć bio. On se divi Rusiji i Francuskoj (i njihovim stanovnicima) iz prošlih vremena: ruskoj tjelesnoj i duhovnoj snazi, upornosti, hrabrosti, želji za životom, domoljublju i mudrosti, vjernosti i toleranciji, spremnosti da pomognu jedni drugima, kao i francuskoj profinjnosti, smislu za dosjetku, rafiniranom jeziku, ratnoj hrabrosti,

beskrajnoj složenosti njihovog svijeta, slobodi govora i sklonosti prema raspravi i sučeljavanju mišljenja, poštivanju protivničkih stavova...

Kod glavnih likova u sva tri analizirana romana (a reklo bi se i kod samog Makinea) izražen je osjećaj nepripadnosti suvremenom svijetu i žaljenje za svijetom koji je zauvijek nestao. U njima je, međutim, uočljiv i jedan paradoks: glavni likovi ni u tom prošlom svijetu nikada nisu bili prilagođeni, bili su drukčiji od ostalih, njihov se život, kako kaže jedan lik, razlikovao od života «normalnih ljudi». Usprkos tome, oni osjećaju snažnu nostalgiju za «dobrim starim vremenima», za dvjema Atlantidama. Suvremena se Rusija Makineu ne sviđa pa ne čudi da nakon dolaska u Francusku nikada nije posjetio domovinu. Kao i kod drugih egzilnih pisaca, Makineova napuštena domovina nastavila je svojim tokom dalje, promijenila se i udaljila, a njemu su ostala okamenjena sjećanja i zamišljena domovina koja živi samo u njegovoj mašti. Jednako tako, i Francuska iz *Belle Epoque* postoji samo u pripovijedanju i književnosti. Ona je Atlantida i za Aljošu / Makinea i za suvremene francuske čitatelje koji žive u sasvim drugačijoj Francuskoj.

Makineov kritički odnos prema suvremenom svijetu vidljiv je i u djelu *Francuska koju zaboravljamo voljeti* u kojem piše o svom dvostrukom zemljopisnom, lingvističkom i književnom nasljeđu. Prema Makineu, ruska predodžba o Francuskoj obiluje stereotipima (moda, gastronomija, likovne umjetnosti, umijeće življenja, ljubav prema riječi, galantnost...) koji njega kao pisca ne zanimaju. On želi proniknuti do neopipljive francuske jezgre, do suštine francuskosti. Smatra da tu bit čini francuski jezik, ne zbog svoje muzikalnosti, već zato što ga stoljećima cizelirali veliki pisci oplemenjujući njegovu supstancu svojim genijem. Ali taj jezik, smatra Makine, koji je izražavao svijet da bi ga mogao preoblikovati, danas nestaje. Makine progovara i o kraju iluzije o Francuskoj kao multikulturnom, multirasnom i multikonfesionalnom raju, o tome da dio francuske populacije mrzi Francuze i naziva ih «sirevima». Podjednako je oštar i prema Francuzima starosjediocima koji zatvaraju oči pred problemima i prema novopečenim Francuzima koje Francuska hrani, udomljuje, njeguje, a oni je ipak mrze. Knjiga završava tračkom optimizma utemeljenom na vjerovanju u vitalnost Francuske, u njezinu budućnost, u sposobnost Francuza da kažu «dosta!» i na nadi da će budući predsjednik pokrenuti Francusku, vratiti je njezinim tradicionalnim vrijednostima.

Vjerujemo da je nakon ovog iznošenja Makineovih stavova o suvremenom ruskom i francuskom društvu jasno zašto ga neki književni kritičari i čitatelji napadaju. Ako se složimo s tvrdnjom da prostorni i vremenski odmak omogućuju objektivnije sagledavanje zbivanja, nameće se zaključak da je pisac «dvojne pripadnosti» idealna osoba za prikaz dviju

kultura kojima pripada. Često ga se, međutim, u obje kulture doživljava kao stranca. Ipak, kad je riječ o dobrim i popularnim piscima kao što je Makine, događa se i suprotno – obadrije ga kulture svojataju.

Uz problem pripadnosti nekoj kulturi veže se i pitanje jezika. Vidjeli smo da Makine u svojim romanima, a naročito u *Francuskoj oporuci*, jeziku posvećuje veliku pažnju. On ga zanima i kao izražajno sredstvo književnosti i kao bitna sastavnica identiteta. Jezik nas određuje kao pripadnike neke grupe (nekeg naroda) i razlikuje od ostalih grupa (naroda). Jezik nije samo bitan element individualnog, kolektivnog i nacionalnog identiteta, već je često i presudni kriterij pri određivanju pripadnosti pisca nekoj nacionalnoj književnosti. Pitanje o Makineovoj pripadnosti ruskoj ili francuskoj književnosti pobudilo je veliko zanimanje čitatelja, novinara i književnih kritičara. Čitajući prikaze i komentare *Francuske oporuke* uočili smo da je pitanje je li Andrei Makine Francuz ili Rus, odnosno francuski ili ruski pisac stalno prisutno. Stavovi se kreću u vrlo širokom rasponu: od tvrdnje da je Makine u potpunosti ruski pisac koji samo piše na francuskom do tvrdnje da je u potpunosti francuski pisac u čijim su romanima vlastita imena jedini ruski element.

Makine je francuski jezik naučio kao trogodišnji dječak od svoje bake Charlotte, sva je svoja djela napisao na francuskom jeziku, ali je u početku, zbog podozrivosti izdavača, lagao da je riječ o prijevodima s ruskog. Zanimljivo je da je zbog molbe izdavača da donese originalni tekst *Francuske oporuke* bio prisiljen navrat-nanos cijeli roman prevesti na ruski. Čini se da su osjećaji i stavovi francuskih čitatelja i kritičara o Makineu podvojeni: iznenađeni su i polaskani Makineovim dobrim znanjem francuskog jezika i njegovim idealiziranim viđenjem francuske kulture, ali se ipak ne mogu oteti osjećaju sumnjičavosti prema tom «samozvanom» francuskom piscu koji je došao iz beskrajnih prostranstava Sibira. S druge strane, i rusko je viđenje Makinea proturječno: dok ga jedni hvale kao još jednog u poduljem nizu izvrsnih ruskih pisaca egzilanata, drugi ga kude uz optužbe da zapadnoj publici nudi stereotipnu i netočnu sliku Rusije. Tako ruska spisateljica i književna kritičarka Tatiana Tolstaya smatra da je Makine «čudan svjedok ruskog načina života», «književni mješanac, kulturni hibrid, lingvistička himera, ezoterični bazilisk» koji se u ruskoj književnoj tradiciji opisuje kao spoj kokota i zmije – «nešto što može letjeti i gmizati u isto vrijeme». ²

² Citirano prema : Katya von Knorring : *A la recherche d'Andrei Makine, ou un humanisme de la frontière : Confession d'un porte-drapeau déchu*, u : *Andrei Makine: la rencontre de l'Est et de l'Ouest*. 2004. Paris, Budapest, Torino: L'Harmattan. 34.

Ovi su napadi, čini nam se, potaknuti Makineovom «dvojnomo pripadnošću» koja se može shvatiti i kao nepripadnost – on u cijelosti ne pripada ni ruskoj ni francuskoj književnosti. Smješten na granici dviju kultura, jezika i zemalja, on nam daje složenu sliku tih dvaju svjetova. Tako glavni lik *Francuske oporuke* Rusiju prikazuje kao zemlju suprotnosti – spaljenih gradova i konja na rosnim pašnjacima, ratova i rana, ali i ljepote prvog snijega, kao mješavinu «okrutnosti, nježnosti, pijanstva, anarhije, neuništive radosti življenja, suza pomirenosti s robovanjem, tupe tvrdoglavosti, neočekivane profinjenosti». (152). Njegovo je viđenje Rusije često realistično (ratovi, čistke, vojne parade), katkad poetično (prekrasni pejzaži), a povremeno i humoristično (babuške koje kao kokoške bježe pred pijancem Gavrilichem, rad do 3 sata ujutro, po uzoru na Staljina). I slika Francuske jednako je složena, što naročito dolazi do izražaja na kraju romana: ta se zemlja toliko promijenila da je Aljoša došavši u nju gotovo potpuno zaboravio Charlottinu Francusku – zemlju uzvišene kulture, sjaja i raskoši. Njegov život u Francuskoj obilježen je siromaštvom, gladovanjem, stanovanjem u grobnoj kapelici... Aljoši rusko-francuska dvojnost i drukčijost zadaju jednake probleme i u Rusiji i u Francuskoj: u djetinjstvu je morao skrivati svoj «francuski kalem», a sada mora skrivati svoju ruskost.

Novinari i kritičari koji Makinea vide kao ruskog pisca ističu njegov ruski naglasak, izgled i senzibilitet, duboku azijsku prirodu koja više osjeća nego objašnjava, sklonost nesvjesnom i komunikaciji tišinom, te orijentalne i bizantinske osobine njegovog stila. Opisuju ga kao pozapadnjelog Rusa ili ruskog romanopisca protiv vlastite volje, naglašavaju da nije ni monden ni pričljiv jer ni ruska civilizacija ne počiva na pisanju pa se piše samo da bi se reklo nešto zaista važno... Dodajmo ovome da su teme Makineovih romana ruske, a gotovo svi likovi Rusi.³ Makine se, međutim, izjašnjava kao francuski pisac. U jednom intervjuu kaže: «Upravo nas jezik određuje. Ako netko piše na francuskom, naravno da je francuski pisac. Čak ni termin frankofoni pisci, prema mom mišljenju, nema smisla. Kada netko počne pisati na francuskom automatski postaje francuski pisac. Da li je on dobar ili loš pisac, to je puno važnije pitanje.»⁴ Osim toga, Makine je romanom *Francuska oporuka* odao počast svojim francuskim književnim uzorima, prvenstveno jednom od njih (čiji roman, međutim, Aljoša ne čita) – Marcelu Proustu. Makine bira citat iz *Pronađenog vremena* za moto svog romana. Proust je čak i jedan od stanovnika bakine Atlantide: baka ga je vidala kako igra tenis u Neuillyu i

³ Izuzetak je zadnji roman, *L'amour humain*, čiji je glavni junak Angolac, a radnja je smještena u Afriku.

⁴ *Entretien avec Andreï Makine – La vie imprévisible*, razgovarala Guylaine Massoltré. 2006.

pokazala je Aljoši sliku «tog dandya velikih sanjivih očiju» (33) koji je u kafiću uvijek naručivao grozd grožđa i čašu vode. Proustove ideje i senzibilitet prožimaju cijeli Makineov roman od njegova početka, kada Atlantida izranja iz ruske stepe poput Combraya iz šalice čaja, preko «čarobne formule» kojom se oživljava prošlost, do završnih promišljanja o književnom djelu kao krhkoj i dragocjenoj tvorevini sposobnoj da pobijedi vrijeme, kao baštini koju predajemo drugima. Upravo to snažno vjerovanje u moć pisca i književnosti daje Makineovim romanima završni optimistični ton.

Po svemu sudeći, Andrei Makine je i Rus i Francuz. On je dvostruki egzilant kojeg, jednako kao i Aljošu iz *Francuske oporuke*, u Rusiji najčešće vide kao Francuza, a u Francuskoj kao Rusa. Dvostruko lingvističko i književno nasljeđe za njega je istovremeno i bogatstvo i teret. U pokušaju da svrstamo Makinea najboljim se rješenjem čini posezanje za već afirmiranim terminom «pisac dvojne pripadnosti»⁵. Mislimo da smo tijekom ovog rada iznijeli dovoljan broj argumenata za takvo određenje. Možemo još dodati da su u Makineovom životu i djelu prisutne sve tri komponente koje takve pisce određuju – izražena interkulturalna svijest autora, dijaloški odnos jezika, te postojanje interkulturalnog recipijenta.

Na kraju ove analize složit ćemo se s Makineovom tvrdnjom da je pitanje da li je netko dobar ili loš pisac puno važnije od pitanja o pripadnosti određenoj nacionalnoj književnosti. A Makine je pisac najbolje vrste staroga kova: on poštuje jezik i njegova pravila, brani njegov dignitet, buni se protiv onih za koje je knjiga postala roba, kao i protiv pisaca koji pribjegavaju skandalima i provokacijama kako bi što bolje prodali svoje knjige, smatra da pisac ima božansku moć da stvori, uništi i pobijedi vrijeme, da ponovno udahne život. Njegovi se romani odlikuju spojem poetičnosti i refleksivnosti, lirizma i realizma, fikcije i stvarnosti, zanimljivim i dobro portretiranim likovima, njegovanim jezikom i stilom, čvrstom pričom i pomno građenom kompozicijom. Smatramo da zahvaljujući tim osobinama Makinea možemo svrstati među dobre pisce čija djela nadilaze nacionalne granice i pripadaju svjetskoj književnoj baštini.

Literatura

Primarna literatura

Makine, Andrei. 1995. *Le testament français*. Paris: Mercure de France.

Makine, Andrei. 2000. *Requiem pour l'Est*. Paris: Mercure de France.

⁵ U literaturi smo se susreli i s terminom *border writer* iz anglosaksonske književne kritike, odnosno *écrivain de la frontière* i *écrivain du seuil* iz francuske književne kritike. U sva tri termina težište je stavljeno na pojam granice.

- Makine, Andreï. 2003. La terre et le ciel de Jacques Dorme. Paris: Mercure de France.
- Makine, Andreï. 2006. Cette France qu'on oublie d'aimer. Paris: Flammarion.
- Makine, Andreï. 2005. Francuska oporuka. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Disput.
- Makine, Andreï. 2006. Rekvijem za Istok. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Disput.

Sekundarna literatura

- Andreï Makine: la rencontre de l'Est et de l'Ouest, textes réunis par Margaret Parry et al. 2004. Paris, Budapest, Torino: L'Harmattan.
- Entretien avec Andreï Makine, razgovarala Catherine Argand, u: Lire, février 2001. <http://lire.fr/entretien.asp?idC=39033&idR=201&idTC=4&idG> (30.12.2007.)
- Entretien avec Andreï Makine – La vie imprévisible, razgovarala Guylaine Massolitre, u: Le Devoir, ed. du samedi 25 et du dimanche 26 mars 2006. <http://www.ledevoir.com/2006/03/25/105056.html> (30.12.2007.)
- Kovač, Zvonko. 2001. Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Kovač, Zvonko. 2005. Međuknjiževna tumačenja. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- La Chance. Brooks. 2000. Intertextualité française et construction d'identité dans Le testament français d' Andreï Makine, u: Sources et intertexte: résurgences littéraires du Moyen Age au XXe siècle, actes du colloque tenu le 6 et 7 mai 1999, éd. par Loris Petris et Marie Bornand. Neuchâtel: UNI. 201-210.
- Romić, Biljana. 2002. Postkolonijalni pisac u egzilu između dva stolca, u: Egzil, emigracija: novi kontekst: zbornik, priredila Irena Lukšić. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 253-260.
- Viard, Dominique. Vercier, Bruno. 2005. La Littérature française au présent: héritage, modernité, mutations. Paris: Bordas.
- A writer's life : Andreï Makine, razgovarao Philip Delves Broughton, u: Telegraph, 29.03.2004. <http://www.telegraph.co.uk/arts/main.jhtml> (30.12.2007.)